

جغرافیا و روابط انسانی، بهار ۱۳۹۸، دوره ۱، شماره ۴

ارزیابی شاخص های کمی در سکونتگاه های غیر رسمی با استفاده از فن سوات

مطالعه موردی : محله اسلام آباد

سینا سلمان زاده^{۱*}، شیما تزار^۲، ندا اسکندری^۳

۱-دانش آموخته کارشناسی ارشد برنامه ریزی شهری، گروه برنامه ریزی و طراحی شهری و منطقه ای، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران.

۲-دانشجوی کارشناسی ارشد برنامه ریزی شهری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکزی، تهران، ایران

۳-دانشجوی دکترا، گروه شهرسازی، دانشکده عمران، هنر و معماری، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم تحقیقات تهران، ایران

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۰۱/۰۹

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۰۱/۰۵

چکیده :

یکی از مشکلاتی که کشورهای در حال توسعه در محلات و مناطق شهری خود با آن مواجه هستند، سکونتگاه های غیر رسمی می باشد، در کشور ما نیز اسکان غیر رسمی با رشدی سریع تر از رشد شهرنشینی به تعبیری رسمی، مواجه بوده است؛ برآورد می شود که یک پنجم جمعیت شهری در اینگونه سکونتگاه ها مستقر باشند، رشدی که با مهاجرت از روستاها به شهرهای کوچک و بزرگ را تشکیل می دهد و کمبود اساسی در شاخص کمی این گونه سکونتگاه ها مشاهده می شود، بدین ترتیب مقاله ی حاضر با روش توصیفی - تحلیلی و با هدف افزایش کیفیت زندگی در سکونتگاه های مزبور در دستور کار قرار گرفته است و برای گردآوری داده ها در قسمت مفاهیم، دیدگاه ها و مبانی نظری مرتبط با موضوع تحقیق از مطالعات کتابخانه ای و الکترونیکی استفاده شد و با مراجعه به طرح های توسعه ی شهری معیارها و شاخص های کمی استخراج شده است، نتایج پژوهش در جدول ترکیبی ارزیابی و سنجش سوات نشان می دهد: به جهت افزایش کیفیت زندگی در سکونتگاه غیر رسمی محله اسلام آباد، با توزیع مجدد جمعیت و ارائه تسهیلات جهت نوسازی و بهسازی محله و...ارائه داد.

واژگان کلیدی: سکونتگاه های غیر رسمی، شاخص های کمی، محله اسلام آباد، تکنیک سوات

۱- بیان مسئله

پس از انقلاب صنعتی شهرها با مسائل پیچیده ای روبرو شدند که یکی از مهم ترین آنها مربوط به مسئله ی مسکن است (short *et al*, 2008 به نقل از پرهیزکار و همکاران، ۱۳۹۱)، صورت نامتعارف آن به صورت اسکان غیر رسمی در جهان فراگیر بوده و خاص کشورهای مشخصی نمی باشد، نه تنها در کشورهای جنوب، بلکه در کشورهای شمال هم می توان نمونه های متعدد، اما متفاوت از هم را پیدا کرد (شکویی، ۱۳۸۹: ۴۵۲)، اما با تمرکز فقر در شهرها، در طول چند قرن اخیر و به موازات صنعتی شدن جهان، مشکل نابرابری خدمات رسانی و مسکن پر ازدحام به مثابه جنبه ای نامطلوب از زندگی شهری نمایان گشت، در واقع چنین روندی با عینیت گرفتن جنبه- های کالبدی فقر در قالب محله های فقیر نشین و اسکان غیر رسمی به مشخصه اکثر شهرهای بزرگ کشورهای در حال توسعه مبدل شده است (ایراندوست، ۱۳۸۹: ۱۵)، در نهایت با اتخاذ سیاست های ناهمگون، غیر کارشناسی شده، سلیقه ای و نامرتب با موازین علمی و ساختارهای جامعه، به توزیع گسترده فقر و نابرابری و بازتولید اسکان غیر رسمی می پردازند (پالیزان و همکاران، ۱۳۸۹: ۱۶۶)، فقر مسکن در ایران در مناطق شهری عمدتاً به صورت اسکان غیر رسمی جلوه نموده و در حال گسترش است (اطهاری، ۱۳۸۴: ۱۱۳)، اسکان غیررسمی به شیوه مرسوم در ایران از دهه ۱۳۲۰ آغاز، تا اواخر دهه ۵۰ با شدت نسبتاً زیادی روند گسترش خود را طی نموده و بعد از انقلاب از لحاظ شدت شکل گیری به عنوان یکی از معضلات اساسی شهرهای ایران مطرح می شود در طی این دوران به دنبال رشد روابط و مناسبات سرمایه داری، تحولات و دگرگونی های سیاسی - اقتصادی و اجتماعی شگرفی پدید آمده است (خاکپور، ۱۳۹۰: ۱۵۸)، در نتیجه با ورود مهاجران از شهرهای کوچک، متوسط و حتی بزرگ به تهران و مهاجران روستایی شکل دهی اسکان غیر رسمی حتی در شهرهای کوچک، نیز خود پدیده ای جدید و منحصر به فرد است زیرا برای دهه ها اسکان خود ساخته در مورد شهرهای بزرگ به ویژه کلان شهرها معنا داشت (پیران، ۱۳۶۸: ۶).

۲- اهمیت و ضرورت پژوهش

در کشورما نیز اسکان غیر رسمی با رشدی سریع تر از رشد شهرنشینی به تعبیری رسمی، مواجهه بوده و برآورد می - شود که یک پنجم جمعیت شهری در این گونه سکونتگاه ها مستقر باشند (صرافی، ۱۳۸۱: ۵)، بنابراین روش و راه حل مناسب برای مسأله سکونتگاه های غیررسمی که جهت ارتقاء شاخص های کمی آن مهم به شمار می رود، در اینجا با فکری مناسب و مستدل و منطقی، با مشارکت مدیران و مسئولان مرتبط با مسائل شهری، چاره جویی کرد و تا قسمتی از مشکلات و معضلات سکونتگاه های غیررسمی در ایران بخصوص در محله اسلام آباد منطقه ۲ کاسته شود.

۳- اهداف پژوهش

هدف از این پژوهش بررسی و تحلیل شاخص های کمی در سکونتگاه های غیررسمی محله اسلام آباد منطقه ۲، است که بتوان میزان تراکم نفر در اتاق، تراکم خانوار در واحد مسکونی، متوسط اتاق در واحد مسکونی و... مورد بررسی قرار گیرد بدین ترتیب نقاط قوت و فرصت و تهدید های این محله تبیین و هم چنین اهمیت شاخص های مورد نظر در جهت افزایش و بهبود کیفیت زندگی در محله مزبور اقداماتی انجام شود.

۴- سؤال و فرضیه پژوهش

بر پایه مسأله مطرح شده در پژوهش این سؤال مطرح می شود که؛ آیا شاخص های کمی در سکونتگاه های غیر رسمی با افزایش تعداد ساکنین در این سکونتگاه ها رابطه ای وجود دارد؟ از طرفی دیگر، برای پاسخ دادن به فرضیه مورد نظر چنین صورت بندی

شده است که به نظر می‌رسد بین افزایش جمعیت در محله اسلام آباد و تعداد سکونتگاه‌های غیررسمی رابطه معناداری وجود دارد..

۵-پیشینه پژوهش

(رفعیان و سرداری، ۱۳۸۷) در مقاله‌ای تحت عنوان مدل سازی رشد سکونتگاه‌های غیر رسمی (*ISGM*) با تأکید بر سیستم‌های پشتیبانی تصمیم‌گیری، چنانچه شهر و برنامه ریزی در آن به دلیل دربرداشتن مسایل متعدد و تعامل پدیده‌ها در این بستر، نیازمند به کارگیری سیستم‌های پشتیبانی (*DSS*) بوده و این پیچیدگی باعث گردیده تا طراحی و بهره‌گیری از انواع مدل‌ها همواره، اصل مهمی در فرآیند تصمیم‌گیری محسوب گردد و متناسب با نوع مساله، انواع الگوها و شبیه‌سازی‌ها در شهرسازی و برنامه ریزی شهری به وجود آیند. این امر نه تنها در حوزه مفاهیم و رویکرد‌های نظری بلکه در حوزه استفاده از ابزارهای شناخت و تحلیل مسائل که امکان انتخاب الگوهای مداخله را نیز فراهم می‌سازد امری اجتناب‌ناپذیر تلقی می‌شود، در این مقاله سعی شده با توجه به اهمیت سکونتگاه‌های غیر رسمی، متدهای نوین و الگوهای پیشرفته مدل سازی مسایل شهری را به ویژه در رابطه با رشد سکونتگاه‌های غیر رسمی کنکاش کرده و هم چنین نمونه‌ای از این مدل‌ها که در سالهای اخیر با استفاده از سیستم‌های اطلاعات جغرافیایی به مدل سازی در این خصوص پرداخته‌اند و نتایج پژوهش مورد نظر نشان می‌دهد: در میان گرایش‌های سنتی برای حل مساله سکونتگاه‌های غیر رسمی بیشتر معطوف به رفع موضعی آن و توجه به هدایت مجدد اسکان‌های غیر رسمی از طریق ابزارهای کنترلی و نظارتی بوده و ارتقای خدماتی کالبدی این محدوده‌ها را مدنظر قرار می‌دهد. در یک دیدگاه سیستمی، وجود یک سیستم اطلاعات شهری مانند *GIS* ابزاری را فراهم کرده که می‌تواند پشتیبان تصمیم و همین‌طور پیش‌بینی و آینده‌نگری را تسهیل نماید و این دیدگاه کمک می‌نماید تا مدل‌های رشد سکونتگاه‌های غیر رسمی را درک کنیم. طراحی کنیم و به اجرا درآوریم. (شیعه و همکاران، ۱۳۸۹) در مقاله‌ای تحت عنوان الگوی شناسایی سکونتگاه‌های غیر رسمی با بکارگیری مدل *AHP* در محیط *GIS* - نمونه شهر کرج، شناخت دقیق این سکونتگاه‌ها از ابعاد مختلف می‌تواند راهنمایی مناسب برای ارائه راهکارهای ساماندهی آنها باشد. در این راستا و در گام نخست، به کارگیری روشی برای شناسایی پهنه‌های اسکان غیر رسمی که ضمن داشتن شاخص‌های سرعت، سهولت، دقت و هزینه کم هزینه نیز باشد بسیار ضروری است، هدف از این پژوهش نیز ارائه الگویی با ویژگی‌های فوق‌الذکر برای شناسایی سکونتگاه‌های غیر رسمی می‌باشد. روش تحقیق در این مقاله مشتمل بر سه مرحله است در مرحله نخست با انجام مطالعات کتابخانه‌ای و بررسی پژوهش‌های مختلف، ویژگی‌های عام سکونتگاه‌های غیر رسمی مورد بررسی قرار گرفته و در مرحله دوم مبتنی بر مطالعات آزمایشگاهی و انجام مدل سازی و مرحله سوم نیز مبتنی بر انجام مطالعات میدانی، پرسشگری و بازدید بوده است و نتایج آن نشان می‌دهد: که این الگو ضمن دارا بودن دقت کافی در شناسایی سکونتگاه‌های غیر رسمی، در کاهش هزینه و زمان نیز بسیار موثر بوده است، هم چنین از دیگر نتایج این پژوهش، ارائه روشی برای تبدیل معیارهای کیفی شناسایی سکونتگاه‌های غیر رسمی به معیارهای کمی قابل سنجش در محیط *GIS* می‌باشد. الگوی پیشنهادی، قابل تعمیم به دیگر شهرهای کشور نیز می‌باشد، هم چنین می‌توان با توجه به خصوصیات و ویژگی‌های سایر شهرهای کشور و میزان و نوع اطلاعات در دسترس از آنها، معیارهای مورد استفاده در سطح اول و دوم الگو را مورد تجدید نظر قرار داد.

۶- مفاهیم، دیدگاه‌ها و مبانی نظری

مفهوم اسکان غیر رسمی دارای اصطلاحات مختلف دیگری مانند سکونتگاه‌های خودرو، برنامه ریزی نشده، غیرقانونی و حاشیه نشین توصیف شده است. جواهر پور و داور پناه در مقاله خود ضمن بیان ویژگی‌ها از اسکان غیر رسمی آن را این گونه تعریف

می کنند که «این مفهوم به فرآیندی اشاره دارد که اشکالی از تأمین مسکن گروه های کم درآمد را به صورت غیررسمی و غیر قانونی در بر می گیرد» (جوهر پور و داورپناه، ۱۳۸۱: ۸۲)؛ لذا باید مد نظر داشت که اول، این مفهوم یک تلقی فرآیندی است و خلق الساعه در مکان یا محیطی به وقوع نپیوسته است و دوم، تأکید ایشان بر غیر قانونی و لزوماً غیر رسمی بودن این مکان های می باشد. در این زمینه حاتمی نژاد به بیان این مهم می پردازد و آن را به عنوان یک فضای بیمار گونه در ابعاد مختلف و نامتعارف بیان می کند، «فضاهای زندگی غیر رسمی و نامتعارف شهری که بازتاب فضایی بیمارگونه از اقتصاد و مدیریت ضعیف و برنامه ریزی فضایی - منطقه ای معلول بی عدالتی های اجتماعی - اقتصادی در سطوح ملی - استانی و محلی است» (حاتمی نژاد، ۱۳۸۲: ۱۴۹)

۱-۶- دیدگاه اسکان غیر رسمی در ایران

ایران شانزدهمین کشور پر جمعیت جهان است و طی سال های ۱۳۳۵ تا ۱۳۸۰ جمعیت آن ۳,۲ برابر افزایش یافته است در حالی که این رشد در جهان کمتر از ۲/۳ برابر بوده است که این امر خود موجب افزایش نرخ شهرنشینی در شهرهای کشور شده است (لطفی و همکاران، ۱۳۸۹: ۱۳۸) رشد شتابان جمعیت و تحولات ساختاری در نظام اقتصادی روستایی ایران در بعد از سال های ۱۳۴۵ سبب شد تا شهرها به ویژه شهرهای بزرگ به عنوان مقصد مهاجرت های مناطق روستایی کشور، جاذب مهاجرت های وسیع و گسترده ای شوند. در این میان بیشتر مهاجران که توانایی مالی و اقتصادی استقرار و سکونت در محدوده رسمی شهر و پرداخت هزینه مسکن و اقامت در محدوده قانونی شهرها را نداشتند، برای تأمین سرپناه خود به ویژه در شهرهای بزرگ به حاشیه شهرها روی آوردند. هرچند که شدت و حجم این مسئله در استان های کشور و شهرهای وابسته به شرایط اقتصادی و تمرکز صنایع متفاوت است. آن چه مسلم است پدیده سکونت غیر رسمی یکی از مهم ترین مشکلات شهری بزرگ از جمله تهران، مشهد، تبریز، اصفهان، کرمانشاه، شیراز، اهواز بندرعباس، زاهدان و رشت است، برآورد می شود یک هفتم جمعیت این شهرها در سکونتگاه های غیر رسمی و نابسامان ساکن باشند (پورآقایی، ۱۳۸۳: ۴۶).

۷- روش پژوهش

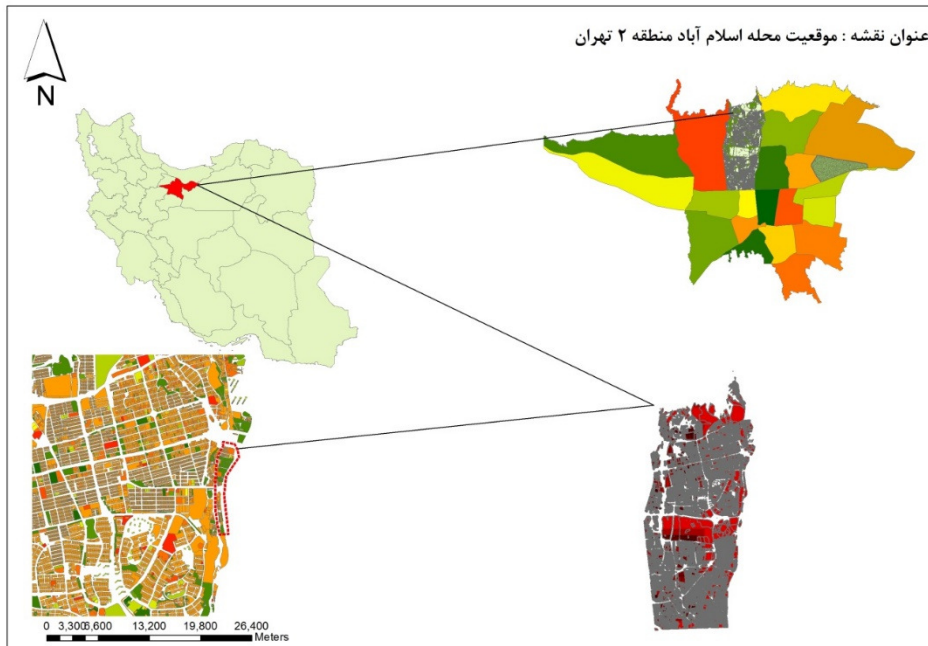
رویکرد حاکم بر پژوهش، رویکردی توصیفی - تحلیلی است، بدین ترتیب که برای تحلیل داده ها و جهت گردآوری اطلاعات در قسمت مفاهیم، دیدگاه ها و مبانی نظری مرتبط با موضوع تحقیق استفاده شده است و با مراجعه به طرح های توسعه ی شهری معیارها و شاخص های کمی از محله اسلام آباد استخراج شده است. با مدل تکنیک *SWOT* داده های مورد نظر مستخرج شده مورد تجزیه و تحلیل قرار خواهد گرفت.

۸- محدوده و قلمرو پژوهش

منطقه ۲ جزو مناطق توسعه یافته واقع در محدوده میانی و شمالی شهر تهران است، این منطقه دارای مساحتی به وسعت تقریبی ۵۰۰۰ هکتار (۴۹۵۶۴۰۹۰ متر مربع) و جمعیتی حدود ۵۵۹ هزار نفر می باشد جمعیت منطقه در سال ۱۳۹۲ طبق سرشماری بالغ بر ۶۳۲،۹۱۷ نفر بوده است. که محله اسلام آباد با جمعیت ۴۰۰۰ هزار نفری و با مساحت محدوده ۱۵۰ هکتار مساحت دارد که بخش اعظم آن را کاربری های مسکونی و فضای سبز تشکیل می دهد. توسعه سکونتگاه های غیر رسمی در اراضی شهری منطقه ۲ مسئله دیگریست که خود منشاء مشکلات بسیاری می باشد تصاحب غیر قانونی اراضی متعلق به شهرداری یا مالکین خصوصی، ساخت و ساز در حریم های مسیل (در محدوده ها اسلام آباد و فرحزاد) از مسائل عمده این بافت هاست که محله اسلام آباد یکی از محدوده

های حاشیه نشین منطقه دو است که در ضلع غربی بزرگراه چمران و در شمال و جنوب پل مدیریت گسترش پیدا کرده ، این بافت های مسکونی در اراضی حریم بزرگراه چمران که به فضای سبز اختصاص داشته توسعه یافته است(مهندسان مشاور سراوند : ۱۷۱ و مرکز آمار ایران ، ۱۳۹۵).

نقشه ۱: موقعیت جغرافیایی محله اسلام آباد

مأخذ : نگارندگان ، ۱۳۹۸

۸-۱- معرفی شاخص های کمی در سکونتگاه های غیر رسمی محله اسلام آباد

جدول ۱ : شاخص های کمی در محله اسلام آباد

شاخص های کمی	محله اسلام آباد
تراکم خانوار در واحد مسکونی	۳
تراکم نفر در واحد مسکونی	۵
تراکم نفر در اتاق	۲
تراکم اتاق در واحد مسکونی	۲
متوسط تعداد اتاق برای هر خانوار	۳

مأخذ : برداشت میدانی نگارندگان ، ۱۳۹۸

۹- بحث اصلی

شامل: کاربرد روش ها، تکنیک ها، بحث، بررسی و تجزیه و تحلیل فرضیه ها و سوال ها با استفاده از روش های کمی . کاربرد روش های مورد نظر

۹-۱- تکنیک SWOT

تکنیک سوات، ابزاری برای شناخت تهدیدها و فرصت‌های موجود در محیط خارجی یک سیستم ضعف‌ها و قوت‌های داخلی آن به منظور سنجش وضعیت و تدوین راهبرد برای هدایت و کنترل آن سیستم است. به عبارت دیگر این مدل یک نوع تجزیه و تحلیل سازمانی است که به سازمان‌ها کمک می‌کند تا بتوانند منابع داخلی خود را در دوره‌های قدرت و ضعف تجزیه و تحلیل کرده و آنها را در برابر محیط خارجی در دوره‌های فرصت و تهدید با هم هماهنگ کنند. مدل سوات یکی از ابزارهای استراتژیک تطابق نقاط قوت و ضعف درون سیستمی با فرصت‌ها و تهدیدات برون سیستمی است. اساساً SWOT یک ابزار برنامه‌ریزی استراتژیک است (حکمت‌نیا و موسوی، ۱۳۹۲: ۳۰۷-۳۰۶).

۱۰- تجزیه و تحلیل یافته‌های تحقیق

جدول ۲: ارزیابی و سنجش محله اسلام آباد با تکنیک SWOT

قوت	ضعف	فرصت	تهدید
تراکم کم جمعیت	توسعه یافتگی کمتر نسبت به محله‌های اطراف	غالب بودن فضای سبز جهت تلطیف هوا	قرار گرفتن روی خطوط گسل
آب و هوای مطلوب	ممنوعیت اعطای مجوز ساخت و ساز از جانب شهرداری	امکان نوسازی بافت‌های فرسوده آن	وجود آلودگی‌های صوتی در محدوده محله اسلام آباد
دسترسی آسان به بزرگراه‌های شهر	نداشتن مراکز آموزشی و درمانی		نبود آب آشامیدنی سالم مسبب بیماری‌های مضر خواهد شد
وجود تعداد زیادی جوانان تحصیل کرده	وجود سکونتگاه‌های غیررسمی		

مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۸

۱۱- جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

بی‌توجهی به اسکان غیررسمی به دلیل نگرانی از تشویق به گسترش آنها، هزینه‌ای به مراتب بیشتر را خواهد داشت و میزان ورود هر چه بیشتر مهاجران به این گونه سکونتگاه‌ها، تفاوت‌های چشم‌گیری را در موارد نیاز به مسکنی و جایی برای پناه گرفتن و سکونت را نمایان خواهد ساخت، در این مقاله با توجه به بررسی‌های به عمل آمده در جهت افزایش کیفیت زندگی در سکونتگاه‌های محله اسلام آباد باید، با توزیع جمعیت و با دادن تسهیلات جهت نوسازی و بهسازی این محله فرودست، حداقل رفاه اجتماعی را افزون کرده و بایستگی پایدار را در این محله بهبود بخشید. هم‌چنین طبق بررسی‌های انجام‌شده همبستگی که بین شاخص‌های مبدل به عامل‌ها دیده می‌شود، باید توجه اساسی به جلوگیری از ورود دیگری به این سکونتگاه‌ها و با تخصیص امکانات و خدمات لازم و ملزوم اجتماعات پایدار را برای این گونه مسکن غیررسمی فراهم کرد.

۱۲- منابع

امکچی، حمیده (۱۳۸۱)، ابزارهای حقوقی و قانونی موثر بر برون‌فکنی جمعیت و بروز حاشیه‌نشینی در برنامه‌های پنج‌ساله توسعه اقتصادی - اجتماعی کشور، در فصلنامه هفت شهر، سال سوم، شماره نهم و دهم، پاییز و زمستان ۱۳۸۱، صص ۶۴-۵۶.

اسکندری، دورباطی، زهرا، (۱۳۸۲)، اجرای پروژه جمع‌آوری آلونک‌های منطقه شش تهران، در فصلنامه هفت شهر، سال سوم، شماره نهم و دهم، صص ۱۱۴-۱۰۶.

اسکندری، دورباطی، زهرا(۱۳۸۲)، صندوق های تامین مالی خرد، نهادی برای توانمند سازی نشینی و اسکان غیررسمی (مجموعه مقالات)، دانشگاه علوم زیستی، جلد اول، صص ۴۴-۱۷.

اطهاری، کمال و دیگران(۱۳۷۴)، حاشیه نشینی "آثار و پیامدهای آن بر شهرها": شهروند دانستن کم درآمدها، گزارش مرحله پنجم "نتیجه گیری و راه حل ها"، مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران.

ابراهیم زاده، عیسی، وارثی، حمید رضا، و اکبری، محمود، (۱۳۸۸)، نقش مهاجرت های روستایی در اسکان غیر رسمی (مطالعه موردی: مترو پل اهواز)، مجله جغرافیا و توسعه دانشگاه زاهدان، شماره ۲۳، بهار و تابستان ۸۸.

ایراندوست، کیومرث، (۱۳۸۶)، اسکان غیررسمی جلوه ای از توسعه ناپایدار شهری، پایان نامه دوره ی دکتری در دانشگاه شهید بهشتی (دانشکده علوم زمین).

بیات، آصف(۱۳۷۹)، سیاست های خیابانی، ترجمه سیداسدا...نبوی چاشمی، نشر شیرازه

پیران، پرویز، (۱۳۸۲)، بازهم درباب اسکان غیررسمی (مورد شیرآباد زاهدان)، در فصلنامه هفت شهر، سال سوم، شماره نهم و دهم، پاییز و زمستان ۱۳۸۲، صص ۲۴-۷.

پورآقایی، عبد الله، (۱۳۸۳)، بررسی و تحلیل اسکان غیر رسمی در شهر رشت و راهکارهای مناسب برای بهبود روند آن، پایان نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه یزد
پیران، پرویز، (۱۳۶۷ و ۱۳۶۶)، شهرنشینی شتابان و ناهمگون (بخش اول تا نهم): آلونک نشینی در تهران، اطلاعات سیاسی اقتصادی شماره ۱۵ تا ۲۳ دی ماه ۱۳۶۶ تا شهریور.

صرافی، مظفر، (۱۳۸۱)، مهاجرت داخلی و مسئله مدیریت شهری، با تاکید بر شرایط ایران، در فصلنامه مدیریت شهری، شماره ۱۰، سال سوم، صص ۱۵-۶.

رئیس دانا، فریبرز، (۱۳۷۹)، نقد روش پدیده شناسی فقر، در مجموعه مقالات فقر در ایران، دانشگاه علوم بهزیستی و توان بخشی.

شیخی، محمد، (۱۳۸۱)، فرآیند شکل گیری و دگرگونی سکونتگاه های خود و پیرامون کلانشهر تهران: مورد پژوهشی اسلام شهر، نسیم شهر و گلستان. در فصلنامه هفت شهر، سال سوم، شماره هشتم، تابستان ۱۳۸۱، صص ۳۶ تا ۵۱.

صرافی، مظفر، (۱۳۸۲)، بازنگری ویژگی های اسکان خودانگیخته در ایران، در جستجوی راه کارهای توانمندسازی، در حاشیه نشینی و اسکان غیررسمی (مجموعه مقالات)، دانشگاه علوم بهزیستی، جلد دوم.

پیران، پرویز، (۱۳۷۴)، آلونک نشینی در ایران: دیدگاه های نظری بانگاهی به شرایط ایران (بخش سوم)، اطلاعات سیاسی اقتصادی شماره ۹۶-۹۵، مرداد ۱۳۷۴، صص ۱۲۵-۱۲۹.

خاتم، اعظم، (۱۳۸۲)، حاشیه نشینی و اسکان غیررسمی در تهران: فرصت های ادغام اجتماعی، در حاشیه نشینی و اسکان غیررسمی (مجموعه مقالات)، دانشگاه علوم بهزیستی، صص ۷۴-۶۱.

پیران، پرویز، (۱۳۸۳)، مسکن گروه های کم در آمد و اسکان غیر رسمی، بی تا.

حبیبی، سیدمحسن، (۱۳۸۱)، نقش و جایگاه مجموعه های زیستی پیرامون شهرهای بزرگ در نظام اسکان کشور، (نمونه مطالعاتی: اسلام شهر)، در فصلنامه هفت شهر، سال سوم، شماره هشتم.

مهندسان مشاور معماری و شهرسازی زیستا، (۱۳۸۷)، طرح مطالعاتی ساماندهی و بهسازی سکونتگاه های غیر رسمی شهر اراک، مرحله چهارم، ویرایش دوم، تابستان.

محمدی، علیرضا و روستا، مجید، (۱۳۸۷)، توسعه اجتماع - محور: ساز و کاری برای ساماندهی سکونتگاه های غیر رسمی فصلنامه عمران، بهسازی شهری (مرمت شهری). سال هفتم، شماره ۲۳-۲۴، بهار و تابستان.

شاه محمدی، پریسا، (۲۰۰۵)، حاشیه نشینی و اسکان غیر رسمی در شهر تهران، هفتمین کنگره بین المللی هیئات، بمبئی، هندوستان، ۲۹-۳۱ ژانویه.

کلهرنیا، بیژن، (۱۳۸۷)، مطالعه ارتقاء و توانمند سازی بافت های فقیر نشین شهری فرصتی برای تجدید حیات الگوهای مرسوم شهرسازی در ایران، فصلنامه عمران، بهسازی شهری (مرمت شهری) سال هفتم، شماره ۲۳-۲۴، بهار و تابستان.

صرافی، مظفر، (۱۳۸۱)، به سوی تدوین راهبرد ملی ساماندهی اسکان غیر رسمی، فصلنامه هفت شهر، سال سوم، شماره ۱۰-۹.

لطفی، حیدر، میرزایی، مینو، عدالتخواه، فرداد، وزیرپور، شب بو، (۱۳۸۹)، بحران حاشیه نشینی و سکونتگاه های غیر رسمی در مدیریت کلانشهرها و رهیافت های جهانی، فصلنامه جغرافیای انسانی دانشگاه آزاد اسلامی واحد گرمسار، سال دوم، شماره ۲

زارعی، رضا، فیروزی، محمد علی، ظفری، مسعود، (۱۳۹۰)، تحلیل عوامل مؤثر بر گسترش اسکان غیر رسمی در شهرهای استان خوزستان و ارائه راهبرد توان مند سازی و ساماندهی، فصلنامه علمی - پژوهشی نگرش های نو در جغرافیای انسانی، سال چهارم، شماره اول، زمستان.

مرکز آمار ایران. www.amar.org.